

*Paşayeva Dilruba Adil qızı, doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: dilruba_pashayeva_1988@mail.ru*

RƏQƏMSAL XİDMƏT SFERASINDA UÇOT VƏ AUDİTİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ FORMALAŞMASININ BAZA PRİNSİPLƏRİ

Rəqəmsal xidmət sferasında uçot informasiya təminatının formalaşmasının və beynəlxalq standartlara uyğun təşkilinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Fəaliyyətin fasiləsizliyi prinsipi. Bu prinsipdə nəzərdə tutulur ki, müəssisə ha-zırda fəaliyyət göstərir və gələcək dövrlərdə də (ən azı bir il müddətində) fəaliyyət göstərəcək. Yalnız bu prinsipin tələbatları ödənildiyi halda maliyyə hesabatlarını tərtib etmək mümkündür. Bu prinsip həmçinin onu göstərir ki, müəssisənin öz fəaliyyətini dayandırmaq və ya fəaliyyətinin həcmi likvidləşdirmək və ixtisara salmaq barədə niyyəti və zəruriyyəti yoxdur.

2. Hesablama prinsipi. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan gəlirlər və xərclər pul vəsaitlərinin və onların ekvivalentlərinin daxil olması və ya xaric olunması zamanı deyil, bu əməliyyatların baş verdiyi anda hesablanır və əks olunur. Bu prinsiplər baş verən əməliyyatlar və digər hadisələr üzrə nəticələr onların yarandığı anda uçotu metodundan ibarətdir[2]. Beləliklə hesablama prinsipi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1. Əməliyyatların nəticələrinin onların baş verdiyi anda tanınması və əks olunması	2. Əməliyyatların onların baş verdiyi, yarandığı hesabat dövrünə aid edilməli və həmin hesabat dövründə əks olunması	3. Öhdəliklərlə bağlı informasiyaların pul vəsaitlərin ödənilməsi anında deyil, öhdəliklərin yarandığı anında formalaşması
--	--	--

Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təşkilinin əsas baza prinsipləri ilə yanaşı maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətlərini əks etdirən aşağıdakı prinsiplər də var:

Anlayışlılıq prinsipi. Anlayışlılıq və ya “şəffaflıq” informasiyanın əsas keyfiyyət göstəricisi olub, informasiyanın istifadəçilər tərəfindən tez bir zamanda anlaşılmasını, başa düşülməsini nəzərdə tutur. Bu prinsipin həyata keçməsi üçün informasiyaların anlaşılıqlı olması ilə yanaşı həmin informasiyaların istifadəçilərinin biznes və mühasibat uçotu sahələrinə dair biliklərinin olması da vacib şərtlərdəndir.

Münasiblik prinsipi. Informasiyalar iqtisadi qərarlar qəbul etmək üçün münasib olmalıdırlar. İstifadəçilərin iqtisadi qərarlar qəbul etməsinə təsir edən, onlara keçmiş, hazırkı və gələcək hadisələri qiymətləndirməyə, keçmiş səhvləri təsdiq etməyə və düzəlişlər aparmağa kömək edən informasiya münasib informasiya hesab edilir. İnformasiyanın münasibliyi onun mahiyyətini, müasirliyini, rasionallığını, əhəmiyyətliliyini təyin edir.

Etibarlılıq prinsipi. Tərkibində əhəmiyyətli səhvlər və qabaqcadan əmələ gəlmiş yanlış (qərəzli) fikirlər mövcud olmayan informasiya etibarlı hesab olunur. Yalnız baş vermiş fakt və hadisələr haqqında düzgün məlumat verən informasiyalar etibarlılıq prinsipinə cavab verirlər. Etibarlı informasiya aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olmalıdır:

Tamlıq	Mahiyyətin formadan üstünlüyü	Neytrallıq	Ehtiyatlılıq	Düzgün təqdimat
--------	-------------------------------	------------	--------------	-----------------

Müqayisəlilik prinsipi. Maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyalar müəssisənin maliyyə vəziyyətini və fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini identifikasiqləşdirmək məqsədilə, maliyyə hesabatlarını zamana görə və digər müəssisələrin informasiyaları ilə müqayisə etməyə imkan verməlidir. İstifadəçilər üçün maliyyə hesabatları arasında müvafiqliyi və fərqliliyi müəyyən etmək və qiymətləndirmək imkanını yaradan informasiya müqayisəli hesab olunur. Müqayisəlilik prinsipinin təmin olunması üçün müəssisənin ayrı-ayrı dövrlərdəki maliyyə hesabatları, eləcə də ayrı-ayrı müəssisələrin maliyyə hesabatları vahid metodologiya əsasında tərtib olunmalıdır.

Ardıcılıq prinsipi. Müqayisə olunan informasiyanın ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri ardıcılıqdır. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın dövrdən dövrə ardıcıl olaraq tanınmasını, qiymətləndirilməsini və təqdim edilməsini tələb edir. İnformasiyanın ardıcılığı müəssisə tərəfindən bütün dövrlər ərzində oxşar hadisələr üçün eyni uçot metodunun tətbiq edildiyini bildirir[3].

Rəqəmsal xidmət sferasında auditin informasiya təminatının formalaşmasının əsas baza prinsipləri isə məxfilik, dürüstlük, obyektivlik, müstəqillik, bacarıq və səriş-tə, başqaları tərəfindən görülən işlər, sənədləşdirmə, planlaşdırma, audit sübutları, daxili nəzarət və audit hesabatlarıdır [1].

Auditin informasiya təminatının formalaşmasının baza prinsipləri

Baza prinsipləri	Xüsusiyyətləri
1) Məxfilik	Auditor audit zamanı əldə etdiyi bütün məlumatları məxfi saxlamalıdır. Müştərinin icazəsi olmadan məlumatı heç kimlə paylaşmamalıdır və məlumat da müştərinin icazəsi ilə yalnız belə olması məcburi olduqda paylaşıla bilər.
2) Dürüstlük və obyektivlik	Auditor qərəzsiz yanaşmalı və hər hansı maraqdan uzaq olmalıdır. İşinə vicdanlı və səmimi olmalı, qanuna əməl etməli, mənafeşiz və məsuliyyətli işini görməlidir.
3) Müstəqillik	Dürüstlük və audit prosesinə obyektiv yanaşma tələb edir. Bu prinsip auditorun öz işini sərbəst və obyektiv şəkildə yerinə yetirməsini tələb edir.
4) Bacarıq və səriştə	Audit təlim keçmiş, təcrübəli və səriştəli şəxslər tərəfindən aparılmalı və audit işçiləri mühasibat uçotu, audit sahəsindəki bütün yeniliklər və zaman-zaman düzəliş edilmiş qanun və qaydalarla yenilənməlidir.
5) Başqaları tərəfindən görülən işlər	Auditorun başqaları tərəfindən görülən işlərə etibar etməsinə icazə verilir, lakin o, buna istinad edərkən lazımı say göstərməlidir. O, hesabatında bunun istinad mənbəyini qeyd etməlidir.
6) Sənədləşdirmə	Audit sənədləri tətbiq edilən audit prosedurlarının, əldə edilmiş sübutların və tapşırığın yerinə yetirilməsi zamanı auditorun əldə etdiyi nəticələrin əsas qeydidir. Audit sənədlərinin kəmiyyəti, növü və məzmunu auditorun peşəkar mülahizəsinə əsaslanan məsələlərdir.
7) Planlaşdırma	Auditor işini vaxtında və səmərəli şəkildə başa çatdırmaq üçün işini planlaşdırmalıdır. Müvafiq olaraq işi planlaşdırmaq üçün Auditor aşağıdakıları idarə edir: – mühasibat uçotu sistemi və siyasəti; – təşkilatın daxili nəzarət sistemi. Audit prosedurlarının müəyyən edilməsi və audit işinin əlaqələndirilməsi.
8) Audit sübutları	Auditor audit həyata keçirməzdən əvvəl audit sübutlarının toplanması üçün əsaslı və uyğunluq proseduruna əməl etməlidir. Əhəmiyyətli prosedurlar vasitəsilə Auditor məlumatların düzgünlüyünə, tamlığına və etibarlılığına dair sübutlar toplaya bilər və uyğunluq proseduru vasitəsilə müştərinin təşkilatında istifadə olunan daxili nəzarət sistemi ilə bağlı sübutlar toplaya bilər.
9) Daxili nəzarət	Təşkilatında adekvat daxili nəzarət sistemini saxlamaq şirkətin əsas məsuliyyətidir. Bu cür daxili nəzarət sistemi əsasında Auditor öz auditinin xarakterini, vaxtını və tətbiq olunacaq audit prosedurunu müəyyən edə bilər.
10) Audit hesabatları	Audit sübutlarının nəzərdən keçirilməsi və qiymətləndirilməsi əsasında Auditor təşkilatın maliyyə hesabatları ilə bağlı öz rəyini bildirməlidir: – maliyyə hesabatları məqbul uçot prinsiplərindən istifadə etməklə hazırlanır. – maliyyə hesabatları bütün müvafiq qanunvericilik tələblərinə cavab verir. – bütün əhəmiyyətli məsələlər açıqlanır və maliyyə hesabatlarının düzgün təqdim edilməsi qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Mənbə: [1] əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <https://www.sec.gov/rules/concept/34-42430.htm>
2. <https://www.investopedia.com/terms/g/gaap.asp>
3. <https://www.issai.org/Fundamental-Principles-of-Public-Sector-Auditing>.